

شوش

شش هزار ساله

پی پیر آمیه
ترجمه علی موسوی

سرشناسه	آمیة، پیر Amiet, Pierre
عنوان و نام پدیدآور	شوش شش هزار ساله / [مولف] پییر آمیة؛ ترجمه علی موسوی.
مشخصات نشر	تهران، نشر و پژوهش فرزاد روز، ۱۳۸۸.
مشخصات ظاهری	۱۹۹ ص.، مصور، نقشه.
فروست	... مجموعه مطالعات ایران باستان
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۳۲۱-۳۰۴-۶
وضعیت فهرست نویسی	افیا
یادداشت	عنوان اصلی: Musee du louver suse 6000 and d'histoire, 1988.
یادداشت	نمایه.
یادداشت	کتابنامه.
شناسه افزوده	موسوی، علی، ۱۳۴۶- مترجم
رده بندی کنگره	۱۳۸۸ ۹/۱۸ ش DSR/
رده بندی دیویی	۹۵۵/۵۳۳۵
شماره کتابسازی ملی	۱۶۴۷۴۸۵

شوش شش هزار ساله

پییر آمیة
ترجمه علی موسوی

چاپ اول: ۱۳۸۹

تیراژ: ۳۲۰۰ نسخه

طراح گرافیک: نینا فروزان

ناظر چاپ: مجتبی مقدم

حروفنگاری: نوآور: نیتوگرافی: ارغوان

چاپ: فروغ دانش: صحافی: مهرآیین

حق چاپ و نشر محفوظ است.

خدماتان ملاحظه فرمایید: بازار گراه کردستان شمالی، من سست بکرم، پلاک ۱۱
تلفن: ۸۸۸۷۲۴۹۹ - ۵ - ۸۸۷۸۵۳۰ - تلفکس: ۸۸۸۷۲۴۹۹

E-mail: info@farzanpublishers.com
www.farzanpublishers.com

مجموعه مطالعات ایران باستان

ایران هزاران سال تاریخ مداوم دارد، تاریخی سرشار از فراز و نشیبهای عبرت آموز.

در این میان یکی از بارزترین جلوه های فرهنگ و تمدن مردم ایران زمین دوران باستان است، دورانی شکوهمند که تمدن بشری را پربارتر کرد و بر غنای آن افزود.

هدف از «مجموعه مطالعات ایران باستان» آن است که ترجمه مهمترین و تازه ترین آثار برگزیده راجع به ایران باستان را از هزاره های دوردست ماقبل تاریخ تا زوال ساسانیان، در دسترس فارسی زبانان قرار دهد. و نیز با نشر آثار تألیفی ایران شناسانه برجسته که تاکنون منتشر نشده اند، کمبود اطلاعات راجع به ایران باستان را جبران کند و با نشان دادن وضع کنونی مباحث تحقیقی، بر علاقه و توجه به تاریخ و زبان و دین و هنر ایران باستان بیفزاید، و از این راه شناخت مبهم و محدودی را که امروزه بر حوزه های تحقیقاتی درباره ایران سایه انداخته است، به شناختی آگاهانه و پذیرشی پویا بدل نماید و بر ماهیت فضای تحقیقات تاریخی و فرهنگی اثر گذارد.

از آنجا که میراث ایران باستان کمتر مورد توجه بوده است، می کوشیم از یاری افراد ایراندوست و حمایت معنوی و مادی همدلانه آنها برای شناخت و نشر آثار ایران کهن بهره مند شویم، و در آغاز هر مجلد به نام از آنان سپاسگزاری نماییم.

امید است «مجموعه مطالعات ایران باستان» که در واقع نگاهی گسترده و گشوده به تاریخ و فرهنگ و هنر و دین و زبان و ادبیات ایران دارد، موجب گسترش دانش ایران پژوهی و تمام دوستداران شیفتگان فرهنگ ایرانی شود.

مجموعه مطالعات ایران باستان

کتابهای این مجموعه در پنج بخش منتشر می شود:

۱) تاریخ ایران باستان

- الف) تاریخ و هنر ایلامی، شوش هخامنشی
- ب) تاریخ امپراتوری هخامنشی
- ج) تاریخ سلوکیان
- د) تاریخ پارتیان
- هـ) تاریخ ساسانیان

۲) تاریخ مذاهب باستانی ایران

- الف) تاریخ زرتشتی
- ب) تاریخ مانوی ها در ایران باستان
- ج) تاریخ کلیسای نسطوری در ایران باستان
- د) تاریخ یهودیت در ایران باستان

۳) راهنمای مقدماتی زبانهای باستانی

- الف) راهنمای زبان کهن و نوی اوستا
- ب) راهنمای زبان پارسی
- ج) راهنمای زبان سغدی
- د) راهنمای زبان ختنی
- هـ) راهنمای زبان پهلوی
- و) راهنمای زبان پارسی میانه و پارتی

۴) منابع مطالعاتی درباره ایران باستان

- کتیبه های هخامنشی
- کتیبه های بیستون، نقش رستم و تخت جمشید

۵) تاریخ ادبیات شفاهی سنتی

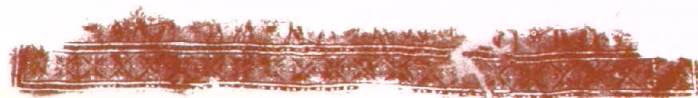
- حماسه و تاریخ در ایران باستان

زیر نظر و با انتخاب :

پروفسور ریچارد ن. فرای
دانشگاه هاروارد
پروفسور اوکتور شرؤ
دانشگاه هاروارد
پروفسور محمدرحیم شایگان
دانشگاه لوس آنجلس

مدیر مجموعه :

کامران فانی
به سرپرستی :
تورج اتحادیه

مشاوران علمی :

ژاله آموزگار
استاد دانشگاه تهران
بدرالزمان قریب
استاد دانشگاه تهران
حسین ضیایی
استاد دانشگاه لوس آنجلس
جواد نیستانی
استاد دانشگاه تربیت مدرس
داریوش شایگان
نشر فرزانه

فهرست مطالب

مقدمه مترجم	۳
مقدمه	۵
۱. اکتشاف شوش	۱۱
۲. پیدایش شوش	۲۷
۳. دوره اوروک یا عصر آغازین تمدن تاریخی سومری در شوش	۴۳
۴. عصر آغاز عیلامی	۶۱
۵. شوش در هزاره سوم	۷۳
۶. شاهزادگان و شبانان کوهستان نشین دشت شوش در هزاره دوم	۹۵
۷. شکوفایی تمدن عیلام در سده های سیزدهم و دوازدهم ق.م	۱۱۳
۸. فرجام عیلام	۱۳۹
۹. شوش در عهد پارسیان	۱۵۳
۱۰. شوش پس از امپراتوری هخامنشی: یونانیان، پارتیان، ساسانیان و عربها	۱۷۵
مؤخره	۱۸۵
نمایه	۱۸۹

مقدمه مترجم

شوش در زمره محوطه‌های نادر و منحصر به فرد باستانی است که مطالعات و کاوش‌های آن از نیمه دوم قرن نوزدهم میلادی تا عصر حاضر تداوم داشته و درباره‌اش بسیار گفته و نوشته‌اند. با این همه بسیاری از مطالب و حقایق درباره این کهنشهر دنیای باستان ناگفته مانده است. اهمیت شوش در انباشت لایه‌های فرهنگی و تمدنی به عنوان یک مرکز سکونت، حکومتی و آیینی است، که هزاران سال استمرار داشته است. لایه نگاری باستان شناسان فرانسوی در بلندترین نقطه تپه آکروپل دست کم ۲۸ لایه فرهنگی را مشخص ساخت و این در حالی است که چند لایه فوقانی این تپه به مرور زمان از بین رفته و معدوم شده است.

از انتشار کتاب عیلام پیر آمیه، عیلام شناس بزرگ فرانسوی، بیش از چهل سال می‌گذرد. این کتاب هنوز هم تنها منبع تصویری مهم در مطالعه هنر عیلامی از روی آثار به دست آمده از شوش است. اما کتاب حاضر که بیست سال قبل به چاپ رسیده تحلیل تازه ایست از یافته‌های تمدن عیلام در شوش، که بر مبنای پژوهش‌های گسترده سال‌های ۱۹۷۰ م در شوش، خوزستان و فارس و نتایج به دست آمده از آنها تنظیم شده است. مؤلف با شناخت عمیق خود از یافته‌های شوش و با در نظر گرفتن دیگر کشفیات در فلات ایران و بین‌النهرین به بازسازی و تفسیر زنده‌ای از وجوه گوناگون تمدن عیلام می‌پردازد. با این که از سال انتشار کتاب تاکنون نوشته‌های مهم دیگری به منابع تاریخ و باستان‌شناسی عیلام افزوده شده است، اما کتاب آمیه هنوز بهترین تحلیل تاریخی و هنری از پیدایش، نمو، اعتلا و بالاخره انقراض شوش، مهمترین شهر و به عبارتی پایتخت تمدن عیلام محسوب می‌شود.^۱ مؤلف دو فصل از کتاب خود را نیز به شرح و تحلیل ادوار امپراتوری‌های ایرانی هخامنشی، اشکانی و ساسانی و نیز سده‌های نخست دوره اسلامی در شوش اختصاص داده است. انتخاب این کتاب برای ترجمه به دو دلیل صورت گرفت: یکی اینکه متن کتاب اول مؤلف درباره عیلام (که به فارسی هم ترجمه شده) بسیار کوتاه و فاقد تحلیل شواهد باستان‌شناسی است. دوم اینکه متأسفانه با وجود آشنایی اندک پژوهشگران و دانشجویان هنر و باستان‌شناسی با زبان‌های غربی، منابع تحلیلی مناسب درباره تاریخ هنر و باستان‌شناسی عیلام در زبان فارسی اندک است.^۲ ذکر نکاتی درباره مضمون و سبک نوشتاری این کتاب لازم به نظر می‌رسد. مخاطبین کتاب حاضر

1. The Royal City of Susa: Ancient Near Eastern Treasures in the Louvre, Exhibition Catalogue, the Metropolitan Museum of Art, New York, 1992; Daniel Potts, The Archaeology of Elam: Formation and Transformation of an Ancient Iranian State, Cambridge World Archaeology, Cambridge, 1999; François Vallat, Suse, Supplément au Dictionnaire de la Bible, fascicule 73, Paris, 2002.

۲. تنها کتب تألیف شده به زبان فارسی درباره عیلام کتاب شوش عزت الله نگهبان و کتاب تاریخ و تمدن عیلام یوسف مجیدزاده است که از مهمترین تألیفات سال‌های اخیر به شمار می‌رود. کتاب باستان‌شناسی عیلام نوشته دن پاتس اخیراً به فارسی ترجمه شده است.

در اصل خوانندگان فرانسوی، به ویژه پژوهشگران و دانشجویان تاریخ هنر مشرق زمین باستان در مدرسه لوور (Ecole du Louvre) اند. مؤلف که سال‌ها موزه دار ارشد بخش عتیقات شرقی و استاد مدرسه لوور بوده گویی کتاب را بر اساس دروس مربوط به عیلام و شوش تنظیم کرده است. وابستگی شدید تفسیرها و تحلیل‌های باستان‌شناسی به اشیای یافت شده در شوش تعلق خاطر مؤلف را به مجموعه لوور نشان می‌دهد، مجموعه‌ای که وی آن را از افسحارات کشور فرانسه در رشد دانش باستان‌شناسی و تاریخ بشری می‌داند. مؤلف در مقدمه و فصل اول کتاب درباره کوشش‌های سرسختانه نخستین کاوشگران شوش در کشف و حمل یافته‌ها می‌نویسد و اینکه چنین امری راه را بر مطالعه و شناخت تمدن عیلام هموار کرد.^۳ فصل دوم شامل بهترین تحلیل‌های باستان‌شناسی از چگونگی پیدایش کهن‌ترین فرهنگ‌ها در خوزستان و شوش است. دو فصل بعدی از پیچیده‌ترین بخش‌های کتاب است که شرح و تفسیر ادوار اوروک و آغاز عیلامی در شوش را دربر می‌گیرد. فصل‌های پنجم تا هشتم کتاب تماماً به مطالعه تکامل تاریخ و هنر عیلام از هزاره سوم تا نیمه‌های هزاره اول قبل از میلاد و سرانجام فروپاشی پادشاهی عیلام نو اختصاص یافته است. لازم به یادآوری است که کشفیات اخیر در جیرفت کرمان تفسیر برخی از شواهد باستان‌شناسی را در حوزه‌های شرقی ایران دستخوش بازبینی و تغییر کرده است.^۴ فصل نهم کتاب اختصاص به شوش در عصر استیلای پارس‌ها و هخامنشیان دارد و فصل آخر نیز شرح افول تدریجی شهر کهن عیلام در ادوار سلوکی، اشکانی و ساسانی است.

در ترجمه کتاب حاضر کوشش معطوف به حفظ نثر و سبک مؤلف بوده تا حدی که جملات و مضامین آن در فارسی قابل فهم باشد. از این رو لازم بود برخی جملات طولانی ساده‌تر و به چند جمله کوتاه تقسیم گردد و مضمون اصلی در قالب‌های زبان فارسی از نو نوشته شود. متن اصلی کتاب نثری بسیار پیچیده و مشکل دارد و ترجمه آن بدون همکاری برادرم، مهدی موسوی، که در یافتن واژه‌های فارسی معادل و همگون و ترجمه بخش‌هایی از کتاب سهم بسیار داشته و مرایاری نموده است، ممکن نبود. این ترجمه همچنین مرهون حمایت و تشویق دکتر رحیم شایگان، خانم گلی امامی و به ویژه آقای جواد نیستانی است که از همگی آنها کمال قدردانی و تشکر را دارم. امید است ترجمه فارسی این کتاب پیر آمیه هم، برای پژوهشگران و دانشجویان تاریخ هنر و باستان‌شناسی و هم برای علاقه‌مندان به تاریخ ایران باستان مورد استفاده قرار گیرد.

۳. چگونگی کشف و حمل اشیای شوش به فرانسه از مباحث بسیار حساس و پیچیده تاریخی باستان‌شناسی ایران است که از موضوع اصلی کتاب خارج است.

۴. این تغییرات معطوف به کتاب بسیار مهمتر مؤلف درباره ارتباطات فرهنگی عیلام در ایران بزرگ است:

P. Amiet, L'âge des échanges inter-iraniens, Paris, 1986.

آثار شوش در موزه لوور

شهر شوش نزد یونانیان باستان پایتخت پادشاهان هخامنشی بشمار می‌رفت (هرودوت، کتاب پنجم، ۴۹). در نظر آنها، این شهر در آن زمان هم از پیشینه‌ای فوق‌العاده برخوردار بود و یونانیان بنای آن را به ممنون، شخصیتی اساطیری و فرزند اورور (Aurore)^۵ نسبت می‌دادند (استرابو، کتاب پانزدهم، ۳، ۲). مؤلفین کتاب مقدس، که کمی آگاهتر بودند، لااقل می‌دانستند که این شهر در سرزمین عیلام واقع شده، اما از تاریخ این سرزمین بی‌اطلاع بودند (عزرا، ۴، ۹؛ دانیال، ۸، ۲). در عوض آنها از تواریخ افسانه‌ای دانیال و استر در این سرزمین داستانها ساختند که سرشار از مفاهیم مذهبی بود. از سده‌های آغازین قرون میانه آرامگاه منسوب به دانیال نبی، که امروز هم معروف و مشهور است، مورد احترام قرار داشت. محوطه بزرگ شوش در قرن ۱۹ م شناسایی شد و هیئت‌های باستان‌شناسی فرانسوی از ۱۸۸۴ به بعد در آن کاوش کردند و با اندوخته‌ای از دانش باستان‌شناسی و مجموعه‌هایی نفیس و ارزشمند بازگشتند. در حقیقت، تمام یافته‌ها، سالیان مدید به موجب معاهده‌ای ویژه به فرانسه تعلق می‌گرفت. موزه لوور که از این اشیا بهره‌مند می‌شد همچون مخزنی بود برای یافته‌ها که مبتنی بر عملیات میدانی در محوطه بود. از طرفی، کاوشگرانی که در جستجوی شواهدی از عیلام و ایران باستان بودند، در کمال تعجب، مجموعه‌ای استثنایی از شاهکارهای هنر بابلی را در محل یافتند. شاهزادگان فاتح عیلامی با ذکاوتی که نظیر آن را در قرن ۱۲ ق م کم سراغ داریم، این آثار تمدن بابلی‌های مغلوب را با خود به شوش آورده و به عوض آنکه، بنا به رسم آن روزگار، آنها را نابود کنند از آنها محافظت کردند. حتی تعدادی از یادگارهایی که به غنیمت از دشمن گرفته شد، مزین به کتیبه‌های باارزشی گردید که خود امروزه مدارک مهمی از تاریخ عیلام است. سنگ نبشته یادبود فتح نارامسین از آن جمله است، و قانون حمورابی را نیز ظاهراً برای درج چنین کتیبه‌هایی آماده کرده بودند. موزه لوور در نتیجه کاوشهای شوش حداقل از سه مجموعه بزرگ و بسیار مهم

۵. یا Eos که در اساطیر یونان تجسم فلق یا صبح کاذب بوده و از تبار تیتان‌هاست. (م)

بابل، عیلامی و پارسی بهره‌مند شد.

به عقیده بسیاری، شکوه سلطنت حمورابی و دیگر پادشاهان بابل، شاهزادگان عیلام را تحت الشعاع قرار داد، به طوری که عیلام همچون شکوهی ثانوی تلقی می‌گردید و کمابیش در میان تمدنهای درخشان در حاشیه قرار داشت. اما کشفیاتی که طی یک قرن و اندی صورت گرفت به تدریج اهمیت این تمدن را آشکار کرد، تمدنی که تا به آن روز به قول پل وائری تنها نام زیبایی میهمی بود. در کتاب حاضر سعی بر این است که دوره‌های مهم تاریخ تمدن عیلام و سپس تمدن پارسها را از نگاه شوش و باتوجه به مجموعه‌های لوور دنبال کنیم. جای بسی شادمانی است که امروزه بیش از گذشته موزه بزرگ لوور که مجموعه‌ای از خلاقیت‌های بشری را در خود دارد در ارتباط تنگاتنگ با تحقیقات باستان‌شناسی در مشرق زمین است، که مکان بسیاری از خاستگاه‌های تمدنی ما بوده.

فهرست منابع و مدارک عمومی:

جدای از منابع پراکنده، گزارش کاوشهای شوش در مجموعه بزرگی که ژاک دومورگان بانی آن بود به چاپ رسیده است:

Mémoires de la Délégation en Perse, tomes I à XIII, Paris, 1900-1912

این مجموعه بعداً تغییر عنوان داد به:

Mémoires de la Mission archéologique de Susiane, tome XIV, Paris, 1913

و سپس به:

Mission archéologique de Perse, tome XV, Paris, 1914

Mémoires de la Mission archéologique de Perse, Mission en Susiane, tomes XVI à XXVIII, Paris, 1921-1939

Mémoires de la Mission archéologique en Iran. Mission de Susiane, tomes XXIX à XXXVIII, Paris, 1943-1965

Mémoires de la Délégation archéologique en Iran. Mission de Susiane, tomes XXXIX (1966) et suivants

ما از تمام این مجموعه تحت نام اختصاری *Mémoires* نام می‌بریم.

در سال ۱۹۷۱، مجموعه جدیدی تحت عنوان

Cahiers de la Délégation Archéologique Française en Iran

با نام اختصاری D.A.F.I صورت طبع یافت تا از آن پس بدون فوت وقت گزارش کاوشهای هیئت به سرپرستی ژان پرو (Jean Perrot) را به چاپ رساند، درحالیکه چاپ گزارشهای قبلی که به صورت همان *Mémoires* منتشر می‌شد هنوز به اتمام نرسیده بود. ۱۴ جلد از مجموعه *Cahiers* بین سالهای ۱۹۷۱ تا ۱۹۸۵ به چاپ رسیده است.

در سال ۱۹۱۳، موریس پزار فهرستی از آثار شوش در لوور به چاپ رسانید. چاپ دوم و نسخه

کاملتر آن تحت عنوان ذیل به چاپ رسید:

Maurice Pézard et Edmond Pottier, Musée National du Louvre, Catalogue des Antiquités de la Susiane (Mission J. de Morgan), Paris 1926

مؤلف در سال ۱۹۶۶ دست به انتشار کتاب عیلام زد تا آثار مهم شوش را همراه با منابع آنها معرفی و به چاپ رساند. با این حال طبقه‌بندی آن قدیمی است چرا که در نتیجه کشفیات اخیر امکان تصحیح بخش بزرگی از آن فراهم آمده است و دلیل دیگر اینکه سعی ما در معرفی شوش مستقل از تقویم تاریخی و طبقه‌بندی آثار بین‌النهرین است. در ۱۹۷۷، با بررسی نتایج کارهای انجام شده در محل و با استفاده از منابع مربوطه، تناوب وابستگی و عدم وابستگی شوش به بین‌النهرین آشکار شد. باتوجه به این دستاوردها، دوره‌های کهن تاریخ شوش در بستری وسیع‌تر در سراسر ایران در منبع زیر توسط مؤلف تشریح شده است:

L'Âge des Échanges inter-iraniens, 3500-1700 avant J.-C., Paris, 1986

مطالعه تاریخ عیلام با دو وجه تاریخی و باستان‌شناسی‌اش و در نتیجه کاوشهای تعیین‌کننده سال‌های ۱۹۸۰-۱۹۷۰ در منبع زیر آمده است:

Elizabeth Carter and Matthew Stolper, Elam, Surveys of Political History and Archaeology, University of California Press, 1984

در اثری همچون کتاب حاضر که مقدمه و سرآغازی بر تاریخ عیلام است، فقط امکان تصویر کردن گلچینی از مجموعه‌های شوش در لوور با شرحی مختصر از آنها و ذکر منابع محدود به انتشارات اخیر امکان‌پذیر است. مؤلف از خوانندگان به علت ارجاع دائم به کتاب عیلام خود که در آن کتابشناسی کاملتری ارائه شده است پوزش می‌خواهد.

در اینجا لازم است به مطلب ادیت پورادا (Edith Porada) در بخش مهمی از منبع زیر که به ایران اختصاص دارد اشاره کنیم:

"Iranische Kunst", dans la Propyläen Kunstgeschichte, 14. Der Alte Orient, Berlin, 1975, p. 363-398 (cité PKG, 14. Der Alte Orient)

به عنوان مقدمه‌ای بر فلزکاری شوش، به منبع زیر که شرح دقیقی با زمینه‌های تاریخی و باستان‌شناسی است مراجعه کنید:

Françoise Tallon, Métallurgie susienne, I. De la fondation de Suse au XVIIIe siècle avant J.-C. (2 vols), Notes et Documents des Musées de France, 15, Paris, éditions des Musées Nationaux, 1987